

Таким законом для кыргызского языка является закон сингармонизма – суперсегментного явления, накладывающегося как на систему консонантизма, так и систему вокализма. Сингармонизм, применительно к кыргызскому языку, проявляется в стремлении к однородности звукового состава слова. [2, с.130]. Это стремление осуществляется по степени палатализации (смягчения) и степени лабиализации (огубленности). В зависимости от этого в слове бывают только твердые губные или мягкие губные, или твердые негубные или мягкие негубные элементы.

Таким образом, совершенствование произносительных навыков русского вокализма в процессе его изучения осуществляется в ходе выполнения специальных корректировочных упражнений, а также учитываются особенности родного (кыргызского) языка учащихся.

Список использованной литературы:

1. Аванесов Р.И. Русское литературное произношение. – М., 1972.
2. Ахматов Т.К. Звуковой строй современного киргизского литературного языка.- Ф.: Мектеп, 1970.
3. Виноградов В.А. Консонантизм и вокализм русского языка. – М., 1971.
4. Грамматика киргизского литературного языка. Фонетика и морфология – Ф.: Илим, 1975.
5. Исабеков М.И. Количественная характеристика гласных в современном киргизском литературном языке.- Ф.: Илим, 1974.
6. Орусбаев А.О., Токтоналиев К.Т. Кыргыз тилинин фонетика боюнча изилдөөлөр. 1 - бөлүк: Сегменттик бирдиктер. Ч.1: Суперсегментные единицы. – Ф.: Илим, 1991.
7. Трубецкой Н.С. Основы фонологии. - М., 1960.
8. Щерба Л.В. Фонетика французского языка.- «Языковая система и речевая деятельность» - Л., 1974.
9. Щерба Л.В. Русские гласные в качественном и количественном отношении.- Л.: Наука, 1983.

Рецензент: к.фил.н., доцент Мукарапова А.К.

УДК 800.87 (575.2) (04)

Шаршенова Ы.

И.Раззаков атындагы КМТУнун окутуучусу

**ОРУС ТИЛДҮҮ СТУДЕНТТЕРДИН КЕБИН КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ
КАЛЫПТАНДЫРУУ**

Бул макалада орус тилдүү студенттердин кебин кыргыз тилинде калыптандыруудагы маселелердин бири каралган.

Ачкыч сөздөр: мамлекеттик тил, өнүгүү, маселе, максат, каражат

Шаршенова Ы.

Преподаватель КГТУ им. И. Раззакова

РАЗВИТИЕ РАЗГОВОРА

НА КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ У РУССКОЯЗЫЧНЫХ СТУДЕНТОВ

В данной статье рассматривалась одна из проблем развития разговора на кыргызском языке у русскоязычных студентов

Ключевые слова: государственный язык, развитие, проблемы, цель, ресурс

Y. Sharshenova

Teacher KSTU n.a. I. Rassakov

**DEVELOPMENT OF CONVERSATION IN KYRGYZSIAN LANGUAGE IN RUSSIAN-
USED STUDENTS**

In this article, one of the problems of developing the conversation in the Kyrgyz language among Russian-speaking students was considered

Keywords: *state language, development, problems, purpose, resource*

“Жети элдин тилин бил, жети түрлүү билим бил”, “Канча тил билсен, ошончо дил билесин” деген макалдын маанисинин теренинде жаткан ой, азыркы мезгилдеги мамлекеттик тилдин өнүгүү убагында, кыргыз тилинен орус тилдүү студенттерге жеткиликтүү билим берүү маселеси негизги орунда.

Адамдын эне тилинен башка, экинчи бир тилди үйрөнүү ошол тилде сүйлөө муктаждыгынан келип чыккан. Демек, бөтөн тилди окутуу процессинде студенттин ошол тилдеги өзгөчө оозеки кебин калыптандыруу негизги максат болуп эсептелет. Бөтөн тилди үйрөтүү ишинин бүткүл системасы да дал ушул максатка – окуучунун кебин өстүрүү негизине баш ийет. Ошондуктан бөтөн тилден сабак берүүчү мугалим үчүн кеп жана анын табияты боюнча негизги түшүнүктөр эң зарыл; ал түшүнүктөр бөтөн тилди үйрөтүүчү мугалим өздөштүрүүгө тийиш болгон теориялык билим.

Жаңы теманы өтүүдөн мурда окуучуларга күнүмдүк жашоодо кездешкен, темага багыт алдырууга даярдоочу, өзүнө тааныш чөйрө боюнча текстке байланыштуу кызыктыруучу суроолорду берүү аркылуу жаңы маалыматтарды түшүнүүгө даярдоону унутпашыбыз зарыл.

Бөтөн тилде кепти өстүрүү, аны калыптандыруу өтө татаал, бул иш чара мугалимден методикалык кылдаттыкты, көп жазуу билим жана билгичтикти талап кылган татаал процесс. Кепти өстүрүү кыйынчылыгы окутулуп жаткан тилдин окуучунун эне тилин эмес, дегеле адамдын сүйлөө кеби өзү татаал кубулуш катары бир нече илимдин үйрөнүү объектиси болуп эскртелет.

Психологиялык аспектиде алып караганда кеп - адам ишмердүүлүгүнүн өзгөчө түрү. Психологду кызыктыруучу маселелер- кептин туулушу, кабыл алышы, эске сакташы - кепти түшүнүү механизми. Психолог А.А.Леонтьев /I 20, 20/ «все мы говорим в (обычной) обыденной жизни, мы говорим почему то (мотив) и зачем –то (цель)»- деп белгилегендей психологдор иликтөөгө алган кептик проблема –кептин мотиви жана максаты.

1. мотивация (кеп куруунун себеби)
2. кеп интонациясынын калыптанышы (оюнун калыптанышы)
3. ички программалоо (ички кеп же ичинен айтылган кеп)
4. программаны реализациялоо же ишке ашыруу (сүйлөп айтылган кеп)

Ал эми психологиялык аспектен алып караганда кеп тилдик белгилердин, каражаттардын карым-катнаш жасоо үчүн колдонулушу жана анын натыйжасы. Эгерде: “тил адам баласынын байланыш катышынын куралы” (В.И. Ленин) болсо, кеп «пикирлешүүнүн дал өзү» (В.М Головин), башкача айтканда, тил пикирлешүүгө зарыл болгон курал жана каражат: ал эми кеп- пикирлешүүгө керектүү каражаттардан тандалып, анын практикада колдонулушу. Лингвисттердин кароого алган проблемасы- пикирлешүүгө керектүү болгон тилдик каражаттар, структура, вербалдык жана вербалдык эмес белгилер.

Методикалык аспектеги кептик проблема аны калыптандыруу жана өстүрүү. Кепти өстүрүү процесси тилди үйрөнүп жаткан студенттин ишмердүүлүгү менен анын окутуп жаткан окутуучунун ишмердүүлүгүнүн системасынын турат.

Натыйжада психологду кептин максаты менен мотиви кызыктырса методисттин анын методу өзгөчө кызыктырат. Методистин ишмердүүлүгүнүн ядросун түзүүчү борбордук проблема- окуучунун кебин кантип өстүрүү керек? Албетте методист кептин психологиялык жана лингвистикалык табиятын терең билбей туруп, өз максатына жете албайт. Бирок бул кеп методикалык иштин объектиси катары өз алдынчалыка ээ эмес дегенди кепти жатпайт. Окуучунун кебин өстүрүү методикасы өзүнүн таанып-билүү объектисине, предметине түшүнүктөрүнө принциптерине ээ. Ошентсе да, методика кошулма илим катары мугалимден билимдин категориясын талап кылат, анткени кепти өстүрүүнүн методикалык жагдайын бир жактуу жана тар түшүнүүнү мектеп практикасында жетишсиз экендиги далилденди. Көп

жылдар бою методикада окуучунун сүйлөө ишмердүүлүгүн кеп деп түшүнүү, анын кебин өстүрүүнүн жеке объектиси катары кароо өкүм сүрүп, тил үйрөтүү процесси максатка ылайык ийгиликке жете алган жок. Көрсө кептин тиешелүү деңгээлге жетишүүнүн анык иши табиятты өздөштүрүүнү талап кылат экен.

Ушуну менен катар орус тилдүү студенттердин ой жүгүртүүдөгү негизги куралы болуп көрсөтмө куралдар экендиги шексиз. Ошолордун бири сүрөт менен иштөө. Мугалим алдан ала даярдалган сүрөттү (мисалы, жаратылышта эс алып жүргөн балдардын сүрөтү) көрсөтүп, ошол боюнча сүйлөм түзүү.

1. Бул сүрөттө кайсыл жыл мезгили чагылдырылган?

2. Бул жерде кимдер бар?

3. Алар эмне кылып жатышат?

4. Алардын кийимдеринин өнү кандай? Демек бул суроолор менен биз өз алдынча сөздүк менен иштөөсүн жана ой жүгүртүүсүн кенейтүүнү камсыз кыла алабыз.

Жалпысынан кеп ички жана тышкы түргө бөлүнөт.

1. ички кеп- пикирди кабыл алуу, угуу, ойлоону процессин камтыйт. Адамдагы ички кеп өнүгө албайт.

2. тышкы кеп-окуучунун туура кептик реакцияга ээ болушун, кепти маанисине карата кабыл алынышын ичине камтыйт.

Кеп формасы боюнча оозеки жана жазуу болуп эки түргө бөлүнөт.

Оозеки кеп- пикирди угуу жана сүйлөө ишмердүүлүгүнө таянат.

Жазуу кеп – бөтөн тилдин графикалык өзгөчөлүгүн өздөштүрүү менен чектелбейт. Бөтөн тилдеги жазуу кеби ошол тилде жазуу формасында пикирге карата билүү процесси менен байланыштуу. Кептик ишмердүүлүк өзүнүн максаты боюнча экиге (айрым адабияттарда үчкө) бөлүнөт.

Монологдук кеп - сүйлөөчүнүн маалымат берүү максатындагы пикири. Монолог белгилүү бир жыйынтыкталган пикирден турат. Ал жазуу же оозеки чыгарма формада болушу мүмкүн.

Мисалы: “Менин атым – Ольга. Мен он сегиз жаштамын. Биздин үй бүлө чакан. Апам, атам жана мен. Биз Бишкек шаарында жашайбыз”

Диалогдук кеп-жандуу пикирлешүүгө негизделген сүйлөшүүнүн бул түрү өзүнүн ситуациялуулугу менен айрымаланат.

Турмуш – тиричилик чөйрөсүндө оозеки сүйлөшүү М:

Адилет досунан:

- Саат канча болду? – деп сурады

- Саат ондон он беш мүнөт өттү...

- Ырахмат.

Же болбосо:

- Тапшырманы аткардынбы?

- Ооба, сенчи?

- мен аткарып келдим.

деген сыяктуу күнүмдүк турмушта колдонулуучу сөздөр кепти өстүрүүдө негизги өзөк болуп бере алат.

Полилогдук кеп - монолог менен диалогдун суммасынан турган сүйлөшүү сферасы. Методикалык изилдөөнү талап кылат.

“Биз университетке келе жаттык. Мен жана курбум. Алды жактан Миша көрүндү: - Салам, - деди

- Салам кайдан келе жатасын? - деп сурады курбум Аня

- Китепканадан, деп жооп берди Миша

- Жүр, чогуу басалы, - деп аларды карап калдым”.

Кеп өзүнүн колдонуу чөйрөсүнө карата сүйлөшүү жана китептик илимий кеп болуп бөлүнөрү белгилүү. Кеп ишмердүүлүккө ээ болуу билгичтиги жана көндүмү бир- бирине

тыгыз байланышкан төрт түрдүү: угуу, сүйлөө, жазуу жана окууну камтыйт. Азыркы мезгилде окуучунун кебин талапка ылайык өнүктүрүүнүн эн зарыл шарты да анын ушу төрт түрүн байланышта өстүрүү ишине түздөн-түз багынарын методисттер бөтөнчө басым жасай башташты. Мындай тенденция адегенде экинчи тилди окутуу чет элдик методикага таандык. Атап айтканда америкалык психолог В.Риверс дүйнөлүк масштабдагы популярдуу аудвольнагвалдык методдун кемчилиги катары кептик ишмердүүлүктүн төрт түрүнө бирдей мамиленин жасалбагандыгын белгилөө менен аталган методду катуу сындаган. Экинчи тилди талапка карай өздөштүрүү үчүн речтик ишмердүүлүктүн төрт түрүн тең калыптандыруу зарылдыгы азыркы методикада кызуу иликтөөгө алынып жаткан проблема.

Окуучунун бөтөн тилдеги кебин өнүктүрүү деген түшүнүк анын үйрөнүп жаткан экинчи тилде пикир алышуу мүмкүндүгүнө ээ болуу үчүн зарыл билимди өздөштүрүү, белгилүү кептик билгичтикке үйрөтүү. Айрыкча бөтөн тилде окуучунун кептик билгичтикке ээ болушу татаал процесс. Окуучу бөтөн тил буюнча тиешелүү билимге ээ болуп туруп да, пикирлешүүгө чыга албай калышы мүмкүн. Мындай учурда мугалим пайда болуу механизмдеги психолингвистикада кептик процесс үч звенодон тураарын билиши шарт.

- ориентациялык звено (кептин мотиви, кептик реакциянын пайда болушу).

- пландаштыруу звеносу (айтылуучу ойдун пайда болушу).

- коддоштуруу звеносу (нерв системасында пландаштырылган ойду тилдик коддор аркылуу иш жузуно ашыруу демек сүйлөө).

Жогоруда көрсөтүлгөн кептик операциялар тез убакыттын ичинде аткарылууга тийиш болгондуктан окуучу үч звенодун ортосундагы байланышты камсыз кылууга жетише албай калат. Натыйжада студент өзүнүн психологиялык жактан ишенимсиз сезет да пикирлешүүдөн баш тартат. Бир гана мугалим методикалык билгичтиги менен чеберчилиги студентти мындай шарттан алып чыга алат. Бөтөн тилде студенттин кебин өстүрүү үчүн окутуучу окутуу процессинде төмөнкү дидактикалык шартты түзө билүүсү зарыл.

Кептин жаралышын мотивтештирүү. Окуучуну сүйлөө муктаждыгына ээ кылуу.

- сүйлөөгө ыңгайлуу, жагымдуу жагдай түзүү.

- сүйлөө процессинде туура багыт берүү, сүйлөө предметинин так аныкталышы.

- кептиктин эмоциялуулугун камсыз кылуу. Сүйлөө предмети студентти кайдыгер калтырбоого тийиш.

4. Реалдуу ситуацияны пайдалана билүү. Ситуация түзө билүү.

Жогоруда көрсөтүлгөндүн бар болгону кепти жаратууга түзүлгөн шарт, кептин өзү эмес. Ал эми кепти жаратуунун, аны өстүүнүн эки этабына тиешелүү өзгөчөлүктөрдү окутуучу так ажыратууга тийиш.

Жыйынтыктап айтканда буга чейин белгилегендей студенттин бөтөн тил жөнүндөгү алгачкы билим алуу максаты, ал тилде эркин пикир алышууга жетүүсү өтө татаал процесс экендигин белгилей кетишибиз керек. Илимий методикалык адабияттарда муну рецептикалык этап деп аташат. Бул этап бөтөн тилдеги кептик материалды кабыл алуудан түшүнүүдөн, репродукциялоодон турат. Тактап айтканда, окуучу биринчи этапта төмөнкү таанып-билүү операцияларын аткарууга тийиш.

- бөтөн тилдин фонетикалык, лексикалык, грамматикалык өзгөчөлүктөрү боюнча тиешелүү билимди угат, көрөт, тааныйт, түшүнөт;

- кептик материалды мугалимдин артынан кайталайт, анын маанисин түшүнөт;

- имитациялык көнүгүүлөрдү аткарышат;

- өздөрүнө тааныш, белгилүү, типтүү кырдаалдарда кеп жаратышат.

2. Окуучуну кептик өнөкөткө ээ кылуу этабы.

Илимий методикалык адабияттарда бул этап продукциялык этап деп аталат.

Экинчи этапта окуучу таанып-билүү операциясын эмес, кептик операцияларды өз алдынча аткара алат.

А) өз алдынча сүйлөм түзө алат;

Б) өз билимин, билгичтигин, тааныш эмес кырдаалда колдоно алат;

- В) ар кандай кырдаалда бөтөн тилдеги маалыматты түшүнө алат;
Г) бөтөн тилде пикирлешүүгө эркин чыгат;

Колдонулган адабияттар:

- 1.Охитина Л.Т. Психологические основы урока. М.,1997
- 2.Пассов Е.И. Урок иностранного языка в средней школе.М.,1986
- 3.Леонтьев В.Л. О речевой ситуации и принципы речевых действий.
//Русский язык за рубежом.1988 №2

Рецензент: к.фил. н., профессор Джолдошбекјва А.Д.

СЕКЦИЯ 2

ЛИНГВИСТИКА И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ПЕРЕВОДА

УДК 801.56:802.0:

Абдраева А.Т.

фил.и.к., И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин
профессордун милдетин аткаруучу

**АНГЛИС ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛДЕРИНДЕГИ КОРКУУ СЕЗИМДЕРИН
БИЛГИЗГЕН ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫК БИРДИКТЕРДИ САЛЫШТЫРМАЛУУ ТАЛДОО**

Макалa кыргыз жана англис тилдериндеги адамдын коркуу сезимин билгизген фразеологиялык бирдиктерди талдоого арналды. Автор тарабынан коркуу сезимдеринин кичиталаасын лингвистикалык көз карашта кароо менен бирге, ар түрдүү тилдерде фразеологиялык бирдиктерге мисал келтирилди.

Негизги сөздөр: *фразеологиялык бирдиктер; эмоция; сезим; лингвистикалык изилдөө; коркуу; кооптонуу.*

Абдраева А.Т.

к.фил.н., и.о. профессора Кыргызского им. И. Арабаева

**СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ,
ВЫРАЖАЮЩИХ ЧУВСТВО СТРАХА В АНГЛИЙСКОМ И КЫРГЫЗСКОМ
ЯЗЫКАХ**

Статья посвящена анализу фразеологических единиц, выражающих чувства страха человека в кыргызском и английском языках. Рассматривается микрополе эмоции страха с лингвистической точки зрения и приводятся ряд примеров с фразеологическими единицами из различных языков.

Ключевые слова: *фразеологические единицы; эмоция; чувство; лингвистическое исследование; страх; боязнь.*

A.T. Abdraeva

PhD, prof. KSU n.a. I. Arabaeva

**THE COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS EXPRESSING
FEAR EMOTIONS IN ENGLISH AND KYRGYZ LANGUAGES**

The article is devoted to phraseological units expressing fear emotions in two languages- Kyrgyz and English. The author studies microfield of fear emotions from the point of view of linguistics and gives the examples in different languages.

Key words: *phraseological units; emotion; feeling; linguistic investigation; fear; phobia.*